

Perspectiva diacronică nu lipsește, bineînțeles, din acest excelent volum, conferind consistență cercetării comparative propuse de autoare. Sunt remarcate, de exemplu, evoluția amplificării numerice a *corpus*-ului afectivității, începând cu poezia premodernă, precum și diferențele spectaculoase înregistrate în analiza densității termenilor: precursorii lui Eminescu au utilizat, în cea mai mare parte, un vocabular afectiv destul de limitat, perioadele ulterioare din istoria limbajului artistic românesc lărgind semnificativ inventarul (în concordanță cu propria artă poetică a scriitorilor), iar densitatea termenilor diferă, de-a lungul timpului, „într-o măsură aproape incredibilă” (aceasta „este *mare* la M. Eminescu, L. Blaga, M. Ursachi; *între mică și medie* la poeții premoderni, poate cu excepția lui C. Conachi; *medie* la T. Arghezi; *mică* la Ion Barbu, Nichita Stănescu și la o parte a postmodernilor; dar aproape *excesivă* la I. Minulescu și, mai ales, la V. Voiculescu ori Al. Philippide” – p. 22).

Privită în ansamblu, lucrarea se impune mai ales prin remarcabila capacitate a autoarei de a reinterpretă, în folosul stilisticii, metode eficiente în studiul limbii, propunând de fiecare dată o perspectivă nouă și de neocolit asupra textelor literare românești, iar ingeniozitatea și rigorea sistematizărilor prezentate, subtilitatea și pertinenta observațiilor, precum și eleganța exprimării și a construcției metodologice recomandă, prin ele înseși, orice carte scrisă de Mihaela Mancaș.

CLAUDIA ENE

Facultatea de Litere, Universitatea din București

DIANA MARIA DIACONESCU, *Terminologie creștină românească în perspectivă romanică. Studiu lingvistic*, Iași, Editura ARS LONGA, 2014, 236 p.

Problema terminologiei creștine intră în sfera de interes a specialiștilor din cel puțin trei domenii: teologie, istorie și lingvistică. Numeroase studii în acest sens realizate în secolul precedent și chiar în ultimii ani aparțin de obicei unuia dintre aceste domenii, de cele mai multe ori lingvisticii, dar și atunci abordarea propusă nu are decât foarte rar un caracter sintetic și complex. Cartea *Terminologie creștină românească în perspectivă romanică. Studiu lingvistic* de Diana Maria Diaconescu oferă o privire mai largă asupra problemei – concentrându-se asupra terminologiei creștine a limbii române, o plasează în același timp în context romanic sau chiar european. Prin urmare, se diferențiază atât de studiile românești anterioare axate pe limba română, cât și de cele din afara României, care, în ciuda caracterului comparativ al unora dintre ele, se limitează de obicei la limbile romanice occidentale.

Prima parte a lucrării reprezintă un studiu de caz intitulat *Terminologia liturgică în Peregrinatio Egeriae ad loca sancta. Itinerariu lingvistic*, consacrat unui text latin din antichitatea târzie. Cu toate nu există studii filologice pe această temă în cultura românească, în analiza respectivă nu se reia discuția cu privire la datarea textului, nici la identitatea și originea autoarei, indicându-se direct secolul IV și „monahia hispană” Egeria, cu toate că aceste informații rămân controversate. Terminologia analizată este organizată pe câmpuri semantice precum termeni pentru enoriași, ierarhi și monahi, termeni pentru celebrarea liturghiei, Euharistie și rugăciune, terminologia prediciei și a catehezei, termeni pentru sfințirea unei biserici, termeni referitori la ajunare, termeni pentru zilele săptămânii, alți termeni cu sens liturgic și termeni liturgici figurați. Analiza are caracter detaliat și riguros: semantismul lexemelor este ilustrat prin citate, polisemiile posibile – prin contexte diferite de folosire, frecvența termenilor, mai ales în cazul unor sinonime – prin numărul de ocurențe. Pentru a susține unele observații, se dau exemple și din alte surse creștine ale epocii precum scrierile lui Augustin sau Tertulian. Se arată astfel procesul de adaptare semantică a unor termeni latini și cel de adoptare a unor termeni grecești, prin care devine

posibilă exprimarea unor noțiuni noi, specifice creștinismului. Aportul grec este valorificat, de altfel, prin selectarea și enumerarea separată a grecismelor, divizate în două grupuri, în funcție de caracterul lor laic sau creștin. Studiul surprinde momentul de formare a terminologiei creștine în limba latină înainte de scindarea ei în dialecte romanice și, de aceea, poate fi considerat o introducere în partea a doua, partea principală a lucrării.

Titlul acestei părți a fost formulat ca *Terminologia creștină în limba română și limba spaniolă. Orizont lingvistic comparativ*. Autoarea optează, totuși, pentru o perspectivă panromanică anunțată în titlul cărții. Reperul principal rămâne terminologia creștină în limba română care este confruntată cu terminologia creștină din alte limbi romanice, printre care se află nu numai franceza, italiana, spaniola și portugheza, ci și catalana, provensala sau chiar retoromana, sarda și idiomuri italo-romanice. Din cauza specificului creștinismului românesc, asimilat de lumea ortodoxă, orizontul lingvistic include, de asemenea, limba greacă și limba slavă. În afară de aceasta, se fac trimiteri la forme paralele din alte limbi: de ex., albaneză, armeană, maghiara, polonă, cehă, bulgară, rusă, polonă, cehă. Materialul lingvistic cuprins în această parte a lucrării este repartizat în trei categorii tematice principale – termeni de dogmă, termeni de cult și termeni de ierarhie. În afara acestei clasificări, se află „termenii generali”: *religie, credință, pietate, sfințenie, creștin, păgân, ortodox, catolic*, care deschid analiza. Terminologia legată de dogmă cuprinde termenii: *Sfânta Treime, Dumnezeu, Iisus Hristos, Sfântul Duh, Fecioara Maria, îngeri, diavoli, iad, rai, mântuire*. Cea legată de cult este împărțită în termenii privitori la cultul individual: mătani, ajunări și cultul public – tainele: *botezul, mirungerea, euharistia, spovedania, hirotonirea, maslul, cununia*; ritualuri funerare; slujbe: liturghia, laude, cântări liturgice, formule rituale; obiecte de cult: cărți liturgice, vestminte liturgice, odoare, mobilier; sărbători: sărbători împărătești, sărbătorile Maicii Domnului. Termenii de ierarhie și organizare sunt organizați în trei grupuri care poartă denumirile latine: *ordines maiores, ordines minores, ordines monachorum* (alegere controverată, având în vedere caracterul preponderent ortodox al termenilor analizați). Categoriile respective acoperă o gamă extrem de largă de termeni, dintre care unii au caracter foarte specializat (ca, de ex., denumirile vestmintelor liturgice sau ale sărbătorilor). Eventualele lipsuri (de ex., termeni legați de arhitectura bisericească) sunt recompensate de analiza amănunțită a categoriilor alese de autoare. Se semnalează, de asemenea, sintagme și expresii prezente în limbajul colocvial, la baza cărora se află termenii preluați din limbajul religios, de ex. rom. *slab/tare de inger* (p. 66), fr. *dire son chapelet* (p. 73), sp. *romper la crisma* (p. 80).

Pentru fiecare termen evocat se indică în mod sistematic atât semantismul, cât și originea sa. Printre ipotezele lansate cu privire la etimologia termenilor analizați, trebuie menționată o explicație interesantă a formei *sfânt*, care este considerată rezultatul contaminării dintre *sânt* < lat. *sanctus* și sl. (mai exact bulgaro-sârbesc) *sveti* (p. 53). Totuși, această ipoteză este infirmată de existența unor alternanțe precum *sfânt* – *sfinți*, datorate evoluției diferite, în funcție de context fonetic, a segmentului *-en-*, care redă mai degrabă fonetismul slav *-ę-* din forma slavă veche *svęti*, decât cel latin *-an-*. De altfel, în alte locuri, se dau pentru *sfânt* etimoanele slave *sventi* (p. 57) și *svetu* (= *svęti*?) (p. 128). Sintagma *Stăpâna Noastră*, la rândul său, nu poate fi un calc după fr. *Notre Dame* (p. 65), care ar fi fost posibil abia în perioada reromanizării. Această sintagmă, specifică liturghiei orientale (care, de altfel, conține mult mai multe trimiteri la Fecioara Maria decât cea occidentală) și atestată în româna veche (de ex., în Liturghierul lui Antim Ivireanul) calchiază sl. *Vladyčica naša* sau, eventual, gr. *Δέσποινά ἡμῶν*. Etimologia latină a cuvântului slav *agnici* (mai exact *agniči*) (p. 107), din care provine rom. *agneț*, reproduce probabil eroarea strecurată în *Dicționar religios*, rezultată din interpretarea greșită a informației din dicționarul lui Șăineanu – slav. AGNĪŤĪ = lat. *agnus (sanctus)*, cuvântul slav și cel latin reprezentând, de fapt, o moștenire indoeuropeană comună. În schimb, etimologia slavă a termenului *fecioară* (p. 65) pare o simplă omisiune. Din păcate, forma unor etimoane slave este doar aproximativă, fiind omise semnele diacritice. Etimologia unor termeni capătă mai multă importanță atunci când pe baza acestora se avansează niște ipoteze de ordin sociopolitic sau cultural. De exemplu, termenul *diacon*, spre deosebire de *episcop*, pentru care există o variantă de posibilă origine latină, *piscup*, nu are o

asemenea variantă, ceea ce pune la îndoială menținerea neîntreruptă a ierarhiei bisericești din timpurile romane (pp. 135-136). În mod similar, teoria cu privire la supraviețuirea monasticismului paleocreștin la români, bazată pe admiterea etimologiei latine directe a termenului *rămete* și respingerea posibilității unui împrumut din maghiară, rămâne doar o ipoteză (p. 136).

Concluziile parțiale, formulate la finalul câtorva dintre capitole, sunt reluate și generalizate la finalul lucrării, ținând cont de specificul fiecărei categorii analizate. Prin urmare, ideea inițială cuprinsă în argumentul părții a doua: „astăzi, în limba română, termenii de dogmă sunt latini, ca și cei din țările neolatine, dar termenii de cult și de ierarhie au interferat lexic grecesc și slav, distingându-se astfel de limbile romanice occidentale” (p. 48) este nuanțată, aportul extern fiind valorificat chiar în domeniul dogmei. În același timp, se subliniază diversitatea în unitate care caracterizează limbajul creștin din limbile romanice, datorată evoluției divergente a unui fond comun.

Lucrarea conține o bibliografie orientativă, un *index nominum*, hărți lingvistice reproduce după alte surse care ilustrează repartizarea geografică a unor termeni și a formelor acestora, precum și un rezumat consistent în limba spaniolă, prin care devine accesibilă și cititorului străin.

Datorită bogăției și diversității materialului analizat, cartea reprezintă un reper important pentru viitoarele studii, de preferință interdisciplinare. Cu toate că indicii de termeni, atașat la teza de doctorat, nu este inserat în carte, structura clară și organizarea materialului pe câmpuri semantice permit o identificare ușoară a termenului căutat. Prin urmare, lucrarea respectivă poate fi consultată și ca dicționar de termeni religioși însoțită de etimologia lor, combinând astfel două aspecte: cel teologic și cel lingvistic.

TOMASZ KLIMKOWSKI

Universitatea „Adam Mickiewicz”, Poznań

ALEXANDRA VRÂNCEANU / ANGELO PAGLIARDINI (a cura di), *Rifondare la letteratura nazionale per un pubblico europeo. Da un'idea di Giuseppe Mazzini*, Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien, Peter Lang, 2015, 216 p.

Structurat ca ansamblu de perspective asupra felului în care literaturile naționale se conjugă într-un spațiu de receptare european, volumul alcătuit de Alexandra Vrânceanu și de Angelo Pagliardini constituie un dialog cultural, în care fiecare dintre cei doisprezece autori descrie modul în care percepe contactul dintre expresia națională și paradigma europeană. Fenomenul acestei sincronizări este observat și sintetizat pentru epoci și pentru perioade diferite, din Evul Mediu până în perioada contemporană, luându-se ca reper propunerea lui Giuseppe Mazzini referitoare la felul în care se pot fluidiza și deschide literaturile naționale înspre polifonie, dialog, dar și înspre fasonarea identității naționale, prin intermediul discursului literar european. Deși majoritatea punctelor de vedere se articulează în jurul unor coordonate de istorie pozitivistă, recurentă este observația legată de funcția limbajului literar, nu doar ca variantă standard a exprimării experiențelor umane, ci și ca modalitate fundamentală de descriere a trăirii spirituale și, implicit, a inventării modelelor de la care se revendică figurile celor prezentați în acest volum.

În capitolul *Prospettive per la costruzione di una letteratura europea secondo Mazzini*, Angelo Pagliardini realizează un inventar al celor mai importante puncte de vedere referitoare la descrierea conceputului de *Europa unita*: preluând notația lui Franco Moretti, acesta distinge, printre trăsăturile esențiale ale europenismului, ideea de *res publica christiana*, pe care o